

Recenzja rozprawy doktorskiej

Rozwój profesjonalny lektora języka polskiego jako obcego.

Wpływ biografii i doświadczeń dydaktycznych na proces kształtowania się tożsamości zawodowej mgra Mariusza Czecha

We wstępie do swojej rozprawy Autor zwraca uwagę na duży rozwój badań w zakresie pedeutologii, czyli kształcenia nauczycieli języków obcych, podkreślając przy tym braki w tym zakresie na polu glottodydaktyki polonistycznej. Te rozważania kończy następującym stwierdzeniem: *Pomysł na badania opisane w niniejszej pracy zrodził się właśnie z poczucia braku i z chęci uzupełnienia wspomnianej luki. Inspiracją była zarówno lektura cytowanych powyżej, hasłowo przedstawionych przez Miodunkę potencjalnych tematów badań, jak i osobiste doświadczenia zawodowe autora niniejszego opracowania, dla którego zetknięcie się z nauczaniem języka polskiego jako obcego, poznanie środowiska glottodydaktyków polonistycznych, a nade wszystko doświadczenie pracy w charakterze lektora w Polsce i za granicą, było jednym z kluczowych w całej karierze zawodowej i niewątpliwie wpłynęło na jej przebieg* (s. 10). Zwracam uwagę na ten fragment, gdyż moim zdaniem autor wyznaje tu, że pisząc o rozwoju profesjonalnym lektorów języka polskiego jako obcego, pisze też w imieniu swoim, posługując się przykładami zaczerpniętymi ze swoich badań naukowych.

Recenzowana rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, z których pierwszy zawiera rozważania teoretyczne poświęcone pedeutologii pedagogicznej i glottodydaktycznej. Cały ten rozdział jest ważny dla całości pracy, ja jednak chciałbym zwrócić uwagę na podrozdział 1.6, poświęcony nauczycielowi i lektorowi języka obcego. Jest on szczególnie ważny, ponieważ w swej pracy doktorant posługuje się najczęściej terminem *lektor*, a tylko w pewnych ogólnych sytuacjach mówi o *nauczycielach języka polskiego jako obcego*. W tym podrozdziale autor powołuje się na klasyfikację zawodów opracowaną przez Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii (MRPiT), w której zawarta jest charakterystyka nauczyciela języka obcego i lektora. Wynika z niej, że pełnoprawnym zawodem jest nauczyciel języka obcego, podczas gdy lektor języka obcego jest jakby pomocnikiem, który *[p]rowadzi zajęcia dydaktyczne na kursach intensywnych,*

przyspieszonych, miesięcznych, semestralnych, weekendowych w szkołach języków obcych (...) (s. 50). Zaraz potem autor przechodzi do omówienia bardzo ciekawego artykułu Doroty Pudo, która podjęła próbę pokazania zawodu lektora jako osobnej profesji. Charakteryzuje ona szczegółowo warunki zatrudnienia, strukturę i organizację jego pracy. Co ciekawe, jej zdaniem lektor pracuje najczęściej w sektorze prywatnym (np. w szkołach językowych), a jest zatrudniany na podstawie różnych form umów cywilno-prawnych lub prowadzi własną działalność gospodarczą. Jeśli chodzi o jego organizację pracy, to pierwszą cechą jest to, że brak w tym zawodzie możliwości awansu zawodowego, co oznacza, że lektor formalnie nie może awansować (s. 51). Okazuje się zatem, że różne traktowanie obu zawodów ma swoje uzasadnienie w oficjalnych dokumentach MRPiT. Zwracam na to uwagę ze względu na to, że kwestia traktowania lektorów języka polskiego jako obcego będzie się przewijała w pracy, zwłaszcza w części poświęconej badaniom, w której respondenci będą uskarżać się na te właśnie cechy zawodu lektora języka polskiego jako obcego. Ze swojej strony chciałbym dodać, że zastanawiający jest fakt, iż sytuacja w tym zakresie nie ulega zmianie mimo upływu lat. Zajmuję się nauczaniem języka polskiego jako obcego już ponad 50 lat, ale żadne radykalne zmiany nie zostały dotąd wprowadzone, jeśli chodzi o traktowanie lektorów języka polskiego jako obcego. Wciąż nie są oni traktowani jako ważny kapitał ludzki, o czym mówiłem kilkakrotnie w Ministerstwie w latach 2010-2015.

Rozdział drugi został poświęcony rozwojowi zawodowemu i tożsamości zawodowej nauczycieli języków obcych. W zamierzeniu autora stanowi on tło porównawcze dla sytuacji nauczycieli i lektorów języka polskiego jako obcego. W rozdziale tym zostały omówione najpierw modele rozwoju zawodowego nauczyciela, a potem uwarunkowania tego rozwoju. Jeśli chodzi o tożsamość zawodową nauczyciela, to jest to podrozdział bardzo interesujący, gdyż problematyka tożsamości nauczyciela pojawia się bardzo rzadko w opracowaniach polskich. Autor omówił najpierw pojęcie tożsamości w badaniach humanistycznych, potem tożsamość indywidualną, społeczną i zawodową, wreszcie rozwój tożsamości nauczyciela. Najważniejszą część tego rozdziału stanowi podrozdział 2.2.4 „Statusy tożsamości”, w którym autor wyróżnił tożsamość osiągniętą, tożsamość moratoryjną, tożsamość nadaną i tożsamość rozproszoną, odwołując się do opracowania Jamesa Marcii (1980). Doktorant słusznie podkreśla, że problem tożsamości zawodowej nauczycieli języka polskiego jako obcego nie był dotychczas badany i dlatego zasługuje na specjalną uwagę. Uważa on, że specyfika tego zawodu zbliża go z jednej strony do pracy nauczycieli języków obcych, z drugiej jednak nie pozwala zapomnieć o tym, co jest w nim wyjątkowe i istotne, a co pozwala mówić o osobnej grupie zawodowej.

W rozdziale trzecim doktorant przechodzi do rozwoju profesjonalnego lektorów języka polskiego jako obcego, rozpoczynając go od omówienia stanu badań nad lektorami naszego języka.

Jest to ujęcie bardzo ciekawe, gdyż autor z jednej strony odwołuje się do prac znanych, z drugiej jednak uzupełnia nasze spojrzenie o prace nowe. Drugą część tego rozdziału stanowi omówienie celów badawczych, zastosowanych metod i technik prowadzenia badań. Autor podzielił swoje badania na dwie duże grupy, na badania ilościowe, które nazywa sondażem diagnostycznym, oraz na badania narracyjne, które stanowią badania jakościowe. Autor przedstawił charakterystykę badanych oraz przebieg badań, które nie były prowadzone w warunkach normalnych, ponieważ wypadły w okresie pandemii. Z tego względu autor zrezygnował z wywiadów z lektorami, a na ich miejsce wprowadził tzw. badania narracyjne, polegające na przygotowaniu 14 esejów zatytułowanych *Ja jako lektor języka polskiego jako obcego. Spojrzenie autobiograficzne*. Rozwój zawodowy autor charakteryzuje, analizując wykształcenie badanych oraz staż pracy, jej miejsce i stanowisko oraz pracę za granicą. W podrozdziale 4.3 autor zadaje 60 badanym pytanie o to, czy praca lektora to zawód, zajęcie dodatkowe czy hobby. Z przedstawionych badań wynika, że dla 45,5% praca w charakterze lektora języka polskiego jako obcego jest jedynym zajęciem zawodowym badanych i źródłem ich utrzymania. Ponad 23% z nich wyznaje jednak, że musi łączyć pracę zawodową lektora z inną działalnością zawodową. Te dane przemawiają na korzyść uznania zawodu lektora za niewątpliwie osobny zawód. Dane oznaczają bowiem, że w Polsce jest odpowiednio duże zapotrzebowanie na nauczanie polszczyzny jako języka obcego.

Jeśli chodzi o motywację podjęcia pracy w charakterze lektora, to 91% respondentów zwróciło tu uwagę na własne predyspozycje, dalej na satysfakcję zawodową (89%), chęć rozwijania zainteresowań (87%), szeroko rozumiany rozwój osobisty (86%) oraz chęć rozwoju zawodowego i możliwość zdobycia nowych kwalifikacji. Blisko połowa badanych określiła również jako ważny czynnik możliwość pracy za granicą (49%) oraz względy finansowe (48%). Jeśli chodzi o zalety pracy lektorów, to 58% z nich uważa za wielką zaletę wielokulturowość tej pracy, 34% rozwój osobisty, a 29% kontakt z ludźmi. Te czynniki wydają się szczególnie ważne dla polonistów, którzy wybierając się na studia polonistyczne widzą przed sobą niemal tylko perspektywę pracy jako nauczyciela języka polskiego w szkole polskiej, a dopiero potem odkrywają możliwość przekroczenia tej bariery i okazję do obcowania z ludźmi reprezentującymi wiele kultur – niezależnie od tego, czy lektor pracuje w Polsce, czy też poza jej granicami.

Bardzo ciekawe są też opinie badanych na temat wad zawodu lektora. Nie może nas zaskoczyć fakt, że aż 68% badanych zwraca uwagę na brak stabilności w tym zawodzie, 31% na niezadowalające wynagrodzenie, a 18% na czasochłonność i energochłonność tego zajęcia. Jeden z badanych zauważa w komentarzu, że *to nie jest praca dla mężczyzny, to dobre zajęcie dla „żony bogatego męża”*[.] [U]mowa o pracę w tym zawodzie to mit (jest opcja własnej działalności lub śmieciówek do końca życia) (...) (s. 145). W komentarzu autor stwierdza, że *jak pokazują dane,*

korzystny wpływ na rozwój zawodowy mają według respondentów przede wszystkim uwarunkowania wewnętrzne, podczas gdy za hamowanie czy też blokowanie procesu rozwoju odpowiadają głównie czynniki zewnętrzne, środowiskowe (s. 173).

Rozdział 5 został poświęcony tożsamości zawodowej lektorów języka polskiego jako obcego analizowanej na podstawie 14 esejów lektorów. Autor charakteryzuje najpierw tożsamość anomijną (naturalną), tożsamość roli oraz tożsamość autonomicznego „Ja”. Analizę przykładów autor ilustruje obszernymi fragmentami wypowiedzi badanych, z których pozwolę sobie przytoczyć tylko jedną: *Wybrałam zawód, bo chciałam być polonistką, ale też chciałam działać w przestrzeni międzynarodowej. Od dziecka czułam, że polonistyczne truizmy trzeba relatywizować, podobnie jak tzw. polską tożsamość prześwieślać innymi punktami widzenia. Wyobrażałam sobie, że praca lektora, kogoś, kto uczy polskiego jako obcego, to doskonały punkt wyjścia do realizacji takich planów (nie myślałam o tym w kontekście planu, chyba raczej działałam na jakimś imperatywie)* (s. 187).

W podrozdziale 5.3 Doktorant analizuje elementy budowania tożsamości zawodowej lektorów, wychodząc od motywacji i początków zainteresowania zawodem, a potem omawiając okres studiów i przygotowanie do zawodu. Autor zwraca także uwagę na mentorów i środowisko zawodowe, rolę pierwszych doświadczeń w nauczaniu języka polskiego jako obcego oraz doświadczenia w pracy za granicą. Analizując te czynniki, autor stara się ustalić „kamienie milowe” w rozwoju zawodowym lektorów. Wydaje się, że wśród tych „kamieni milowych” znajdują się studia w zakresie nauczania języka polskiego jako obcego, kontakty z mentorami i autorytetami oraz wyjazdy zagraniczne. Co ciekawe, większość cytowanych autorów zwraca uwagę, że nie miała świadomości istnienia zawodu lektora języka polskiego jako obcego. Dopiero obowiązkowy wybór specjalizacji na studiach magisterskich zwrócił im uwagę, że istnieje coś takiego jak nauczanie języka polskiego jako obcego. To spowodowało, że zainteresowali się tą specjalizacją i głębiej zainteresowali się istotą nauczania języka polskiego jako obcego.

We wnioskach końcowych autor dokonuje ogólnej charakterystyki badanej grupy, pisząc tak: *Lektorzy i lektorki polskiego jako obcego to świadoma swojej odrębności grupa zawodowa, która jednak z racji nieuregulowanego statusu zawodu lektora języka polskiego jako obcego pozbawiona jest wielu form wsparcia, na które mogą liczyć np. nauczyciele pracujący w szkołach. Jest to grupa poniekąd niewidzialna dla instytucji państwowych, w których gestii pozostaje system kształcenia i przygotowania do zawodu oraz polityka zatrudnienia. Brak rozróżnienia między nauczycielem języka polskiego jako ojczystego, drugiego i obcego jest poważnym brakiem, którego poważne konsekwencje dotyczą coraz liczniejszej grupy pracujących obywateli.* (s. 221)

Natomiast jeśli chodzi o podjęte w recenzowanej monografii badania, to autor widzi je w następujący sposób: *Należy je traktować jako pewnego rodzaju próbę otwarcia nowego pola badawczego, pomijanego dotychczas w badaniach glottodydaktycznych. Jako takie są obarczone pewnymi brakami i niedoskonałościami. Analiza danych pozyskanych w toku opisanych w niniejszej pracy badań odsłania zaledwie fragment złożonego obrazu rozwoju zawodowego i tożsamości zawodowej lektorów/lektorek języka polskiego jako obcego* (s. 219). Jest to bardzo skromna ocena przedstawionej monografii, gdyż Autor nie uwzględnił tu znaczenia podjęcia problemu lektorów języka polskiego jako obcego 10 lat po opublikowaniu monografii P. Gębala. Warto podkreślić też, że nikt przed nim nie dopuścił do głosu tyłu przedstawicieli lektorów języka polskiego. Mnie na przykład jego rozprawa uświadomiła, że rozkwit badań glottodydaktycznych na przełomie XX i XXI wieku nie rozwiązuje wszystkich problemów nauczania polszczyzny na świecie, gdyż nie rozwiązane pozostają kwestie zasobów kadrowych tego nauczania.

Recenzowana rozprawa podejmuje zagadnienie istniejące wprawdzie w glottodydaktyce polonistycznej (por. monografia P. Gębala z 2013 r.), ale niebadane i nieanalizowane bardziej szczegółowo pod różnymi względami. Jeśli porównamy analizy i stwierdzenia zawarte w monografii Mariusza Czecha z tymi, które występowały w monografii Gębala, stwierdzimy, że w ciągu ostatnich dziesięciu lat nie nastąpiła żadna zmiana i poprawa. Dlatego tak dramatycznie brzmi stwierdzenie M. Czecha ze s. 222: ***Rozwój zawodowy lektorów/lektorek dokonuje się właściwie bez wsparcia instytucjonalnego, dzięki ich woli i wewnętrznej potrzebie doskonalenia siebie i własnych kompetencji. Ten wątek pojawiał się w wypowiedziach wielu badanych, dlatego budowanie systemu wsparcia instytucjonalnego i środowiskowego wydaje się niezwykle istotne.***

Recenzowana rozprawa jest napisana językiem poprawnym pod względem gramatycznym i stylistycznym. Cechuje ją też jasność wywodów i argumentacji. Mimo to muszę stwierdzić, że pracę tę czyta się niełatwo, głównie ze względu na układ graficzny całego tekstu. Autor nie rozpoczyna nowych rozdziałów od nowej strony, niewystarczająco też wyróżnia tytuły rozdziałów i podrozdziałów, co powoduje, że czytelnik ma wrażenie, że autor chce napisać wszystko, co wie i jak najszybciej skończyć swoją pracę. Na szczęście spis treści zgadzał się ze stanem faktycznym, co bardzo ułatwiało mi lekturę. Strona redakcyjna tekstu musi ulec zmianie, gdyż moim zdaniem rozprawa Mariusza Czecha powinna zostać opublikowana, by stanowić dowód wielu lat walki glottodydaktyków polonistycznych o godne traktowanie nauczycieli języka polskiego jako obcego. Pracę podstawową będzie tu stanowić monografia P. Gębala *Modele kształcenia nauczycieli języków obcych w Polsce i w Niemczech. W stronę glottodydaktyki porównawczej* (Kraków 2013), której najważniejsze wnioski zostały przedstawione w mojej *Glottodydaktyce polonistycznej. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy* (2016:136-141). Kolejne ważne opracowanie to

monografia M. Czecha *Rozwój profesjonalny lektora języka polskiego jako obcego. Wpływ biografii i doświadczeń dydaktycznych na proces kształtowania się tożsamości zawodowej* (Warszawa 2023). Wprawdzie pisząc te słowa, nie mam nadziei, że doczekam pozytywnych zmian w traktowaniu nauczycieli języka polskiego jako obcego, ale o zmiany te trzeba walczyć konsekwentnie i uparcie przez lata, nie zważając na ignorancję władz.

Wniosek:

Biorąc to wszystko pod uwagę, stwierdzam z przekonaniem, że rozprawa *Rozwój profesjonalny lektora języka polskiego jako obcego. Wpływ biografii i doświadczeń dydaktycznych na proces kształtowania się tożsamości zawodowej*, napisana przez Mariusza Czecha, spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim. Równocześnie stawiam wniosek do Rady Naukowej Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Warszawskiego o dopuszczenie mgra M. Czecha do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Władysław Miodunka

Wydział Polonistyki

Uniwersytetu Jagiellońskiego

Kraków, 3 maja 2023 r.